

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XIX: 2021

Grudziądz, dnia 13.10.2021 r.

Nr 40 (718)

spotkanie 1262.

Wiesław Hawelko-Wizo

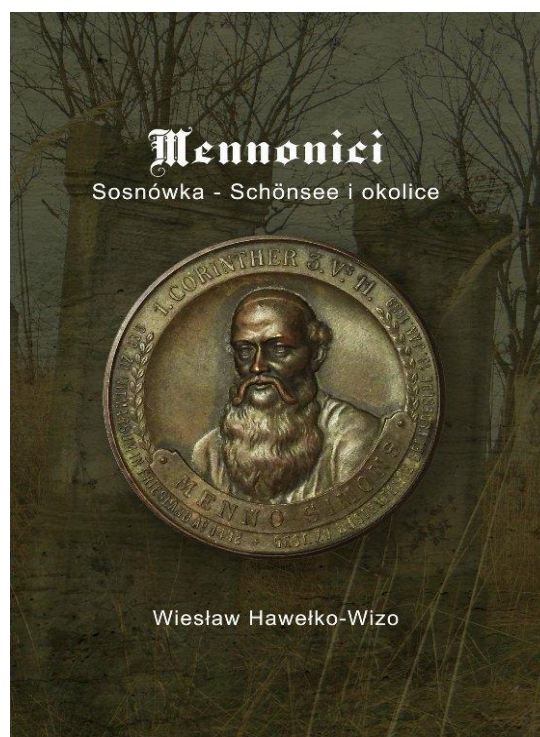
Prezentacja książki *Mennonici Sosnówka – Schönsee i okolice*

1. Wstęp

Oddana do rąk czytelnika książka *Mennonici Sosnówka – Schönsee i okolice* jest adresowana przede wszystkim do tych, których interesuje historia osadnictwa mennonickiego na naszych terenach, a w szczególności do przedstawicieli młodego pokolenia, aby mogli w przystępny sposób zapoznać się z przeszłością ziem, na których żyjemy.

Dla mnie jest to bardzo bliski temat, ponieważ moi przodkowie przybyli z Holandii na tereny Niziny Chelmińskiej około 1780 roku. W poszukiwaniu lepszego życia osiedlili się w Brankówce. Mój dziadek, Jan, około 1910 roku wybudował dom w Szynychu tuż przy wale wiślanym. Od tego czasu moja rodzina właśnie tam mieszka. Dokładnie nie znam historii ich wędrówki, ponieważ jako młoda osoba nie słuchałam, gdy mój tata o tym opowiadał. Kiedy już zaczęłam się tym interesować, niestety nie miał już kto opowiadać o dawnych dziejach.

Dzięki tej publikacji dowiadujemy się, jacy to byli pracowici ludzie, którzy umieli sobie poradzić nie tylko z rzeką, ale także z nadmiarem jej wody w dolinie. Urządze-

nia melioracyjne z tamtych czasów przetrwały do dziś. Mennonici potrafili także uregulować Wisłę, a z nieużytków zrobić dobrze prosperujące gospodarstwa rolne. Pamiętam z dzieciństwa, że dla mojego ojca wiosenne porządkowanie rowów melioracyjnych przy naszych łąkach było świętym obowiązkiem. Rowy były pogłębiane, przynajmniej dwa razy w roku koszone, a nowe wierzby nasadzano tam, gdzie poprzednie uległy zniszczeniu. Wszystkie te prace wykonywano ręcznie.

Wizerunek założyciela Mennonitów Menno Simonisa (1492-1559).

Z lat dziecięcych pamiętam, jak z niektórymi sąsiadami tata rozmawiał w Platt (czyli w dialekcie). Był to język, którym posługiwała się tylko część mieszkańców Szynycha. W okresie zimowym i na przedwiośniu przez wiele godzin potrafiłam przyglądać się, jak tata wyplatał kosze z wikliny lub jak robił kratę do sieci. Z wikliny wyplatał również tak zwane *wiersze* do łowienia ryb, a szczególnie węgorzy.

Nieistniejący dzisiaj mennonicki fryzjski Dom Modlitwy w Sosnowce.
Stan 1981 r., fot. z kolekcji T. Rathsmann-Dzieniańczuk.

naszego pożywienia. Niedzielną atrakcją były wyprawy łódką na lewy brzeg rzeki zwany Szynyską Kępą w poszukiwaniu porzeczek czy jeżyn. Stamtąd przywożono skoszoną trawę z przeznaczeniem na siano dla zwierząt. W tym celu wiązano dwie łódki ze sobą i na tak przygotowaną platformę ładowano siano. Na samym czubku tego ładunku siedziałam z mamą, a tata przy pomocy wiosła potrafił sprawnie przetransportować ładunek na prawy brzeg, na którym stał i do dziś soi nasz rodzinny dom.

Książka *Mennonici Sosnowka – Schönsee i okolice* składa się z 14 rozdziałów. Początkowa część książki poświęcona jest ruchowi reformatorskiemu w Europie i w Polsce. Następne rozdziały opisują historię osadnictwa mennonickiego na Nizinie Chelmińskiej i Świeckiej.

Podczas pracy nad książką autor korzystał z wielu źródeł, które czasami były sprzeczne i się wykluczały. W takich przypadkach autor korzystał z tych, które można uznać za bardziej wiarygodne. Właśnie dlatego oddając w Państwa ręce niniejszą pozycję, zwraca się z prośbą do czytelników o zgłaszanie uwag, uzupełnień, poprawek, które będzie mógł uwzględnić w kolejnej publikacji. Życzę przyjemnej lektury.

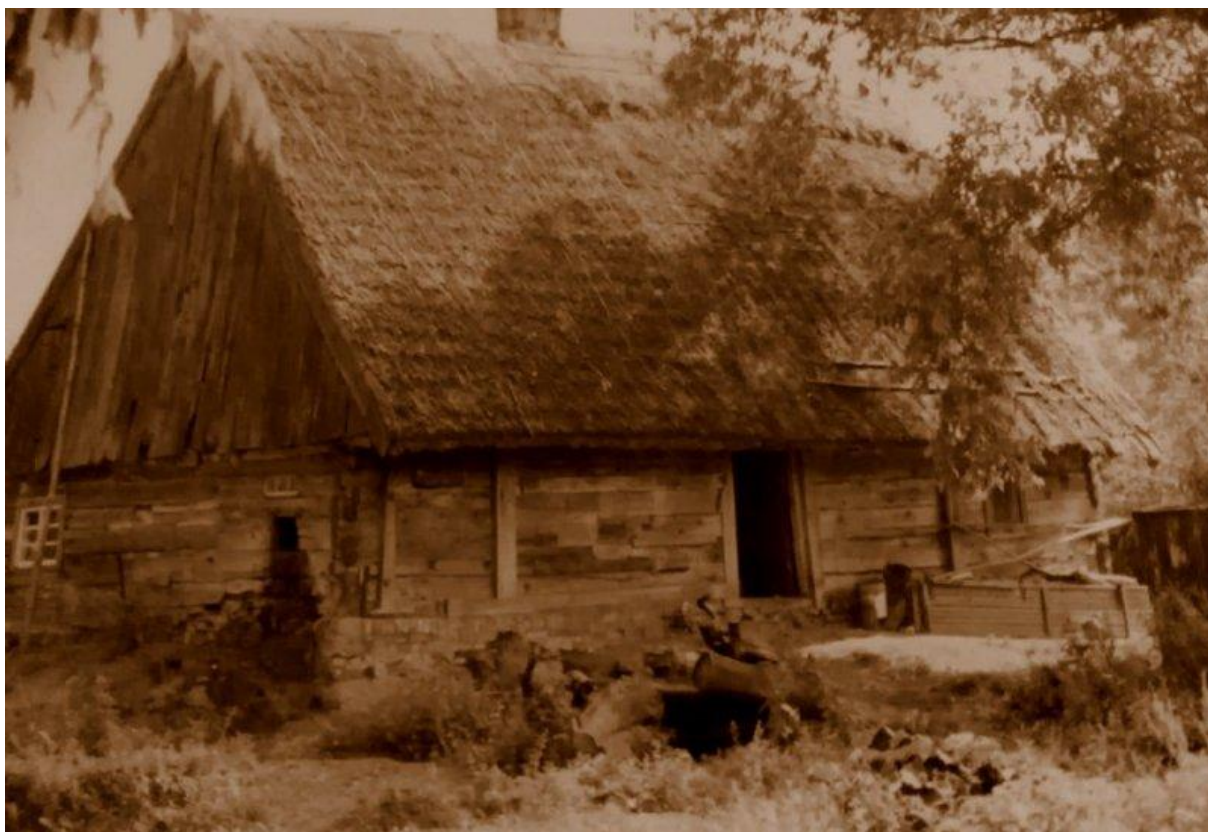

Ruiny mennonickiego Domu Modlitwy w Sosnowce.

Teresa Rathsmann-Dzieniańczuk

2. Od autora.

Książka – nie jest opracowaniem naukowym, paronaukowym, monografią i nie jest kompendium wiedzy w tytułowym temacie. Jej jedynym zadaniem jest zainteresowanie i dotarcie do jak najszerszej grupy odbiorców. Wszyscy wiedzą, że czas jest pojęciem względnym. Im więcej nas dzieli od danego wydarzenia czy zja-

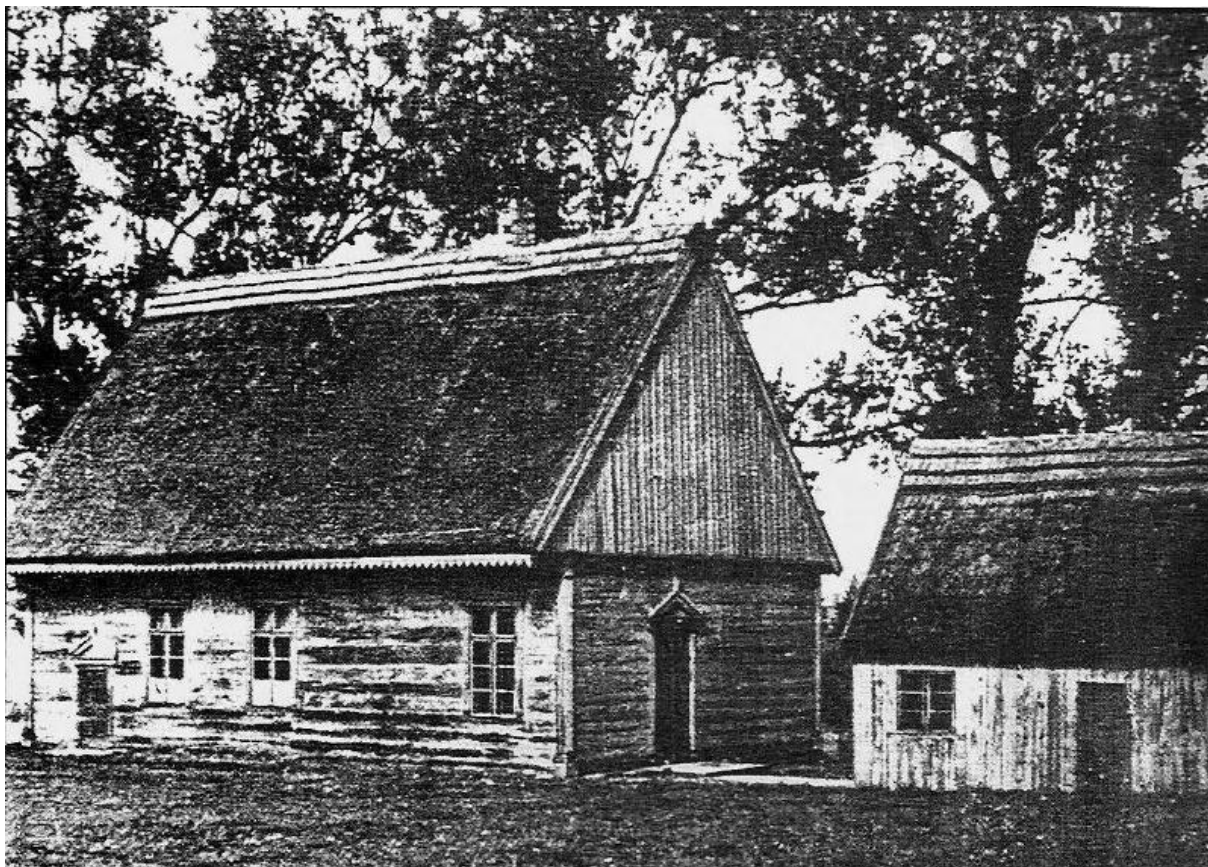

Olęderska chałupa szyperska w Szynychu.

wiska, tym bardziej staje się ono odległe, a nasza pamięć blednie. Wiele faktów, zjawisk i wydarzeń bezpowrotnie zostaje wymazanych z naszej pamięci. Używałem już wcześniej sformułowania, że historię należy znać i to znać dobrze, ale pod żadnym pozorem nie należy nią żyć. To bardzo ważne, by o tym pamiętać. Należy także pamiętać, że z upływem lat ta obecnie znana historia może być uzupełniona o nowe fakty, dotychczas nieznanne. Innymi słowy nasza wiedza może ulec zmianie, a na pozór bezsporny fakt nieco zmieniony. To oczywiste i częste zjawisko.

W tej – tak jak i w poprzedniej mojej publikacji – nie znajdziecie odnośników czy bibliografii. Jedynie na końcu książki zamieszczam tytuły przeczytanych książek i publikacji. To świadomy zabieg i śmiem twierdzić, że to najważniejsza część mojej pracy. Od zawsze przyświeca mi idea popularyzacji czytelnictwa. Książka jest tylko pretekstem, ona ma jedynie spełnić rolę swoistego katalizatora, który ma spowodować zainteresowanie poruszonym w niej tematem.

Ponadto uważałem i uważam, że tzw. książkowa ikonografia odgrywa bardzo ważną rolę. Dlatego tak dużo w niej zdjęć, szkiców i map.

Kościół mennonicki w Sosnowce, stan z 1940 r.

Mam nadzieję, że sprowokowałem Was i zachęciłem do lektury.

Grudziądz 15 kwiecień 2020 r.

Broszka mennonicka z symbolami: Wiara – Nadzieja – Miłość.

3. Spis treści

1.	Od autora	7
2.	Wstęp	9

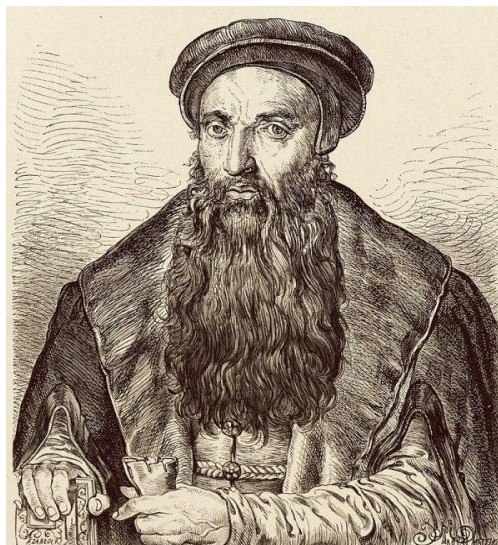
3.	Rys historyczny osadnictwa na terenie Powiśla Grudziądzko-Chełmińskiego	13
4.	Mennonici	29
5.	Menno Simonis – ojciec założyciel i jego czasy	45
6.	Jan Łaski	55
7.	Wiek XVI w dolinie Wisła	63
8.	Sosnówka /Schönsee/	83
9.	Zabudowa przestrzenna wsi mennonickiej	119
10.	Historia mennonitów na Nizinie Chełmińskiej i Świeckiej spisana przez Hermana Bartla	143
11.	O mennonitach, ich zwyczajach i strojach	157
12.	Kościół mennonicki	175
13.	Nazwiska, miejsca, daty i fakty	187
14.	Co zawierały wilkierze i kontrakty osadnicze?	197
15.	Cmentarz na wzgórzu	205
16.	Obchody 100. rocznicy odsłonięcia obelisku mennonickiego w Sosnówce	227
17.	Podziękowania	245
18.	Miejsca i daty mennonickiej kolonizacji Powiśla Grudziądzko-Chełmińskiego	249
19.	ALBUM CMENTARZE MENNONICKIE	251
	/Sosnówka, Sztynwag, Szynych, Wielkie Łu- nawy, Dolne Wymiary, Biały Bór, Podwiesk, Tuszewo, Gać, Gogolin, Rudnik/	
20.	Źródła	383
21.	Spis treści	387

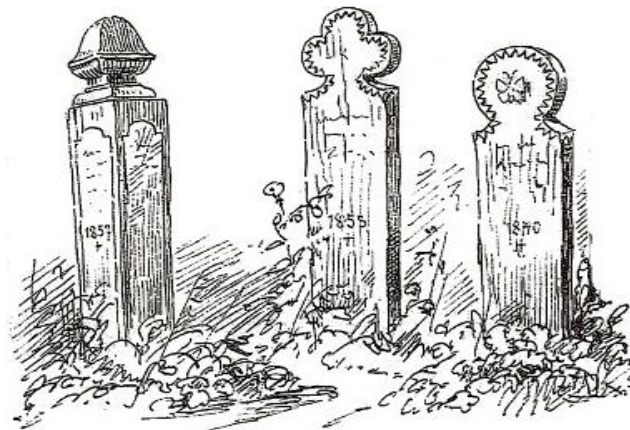
Płyta pamiątkowa starszego
Abrahama Nickela z Sosnówki.
Obecnie znajduje się obok kościoła w Szynychu.

Szkoła mennonicka w Sosnowce, stan obecny. Fot. W. Hawełko-Wizo.

Jan Łaski, drzeworyt F. Zabłocki na podstawie rysunku Jana Matejki.

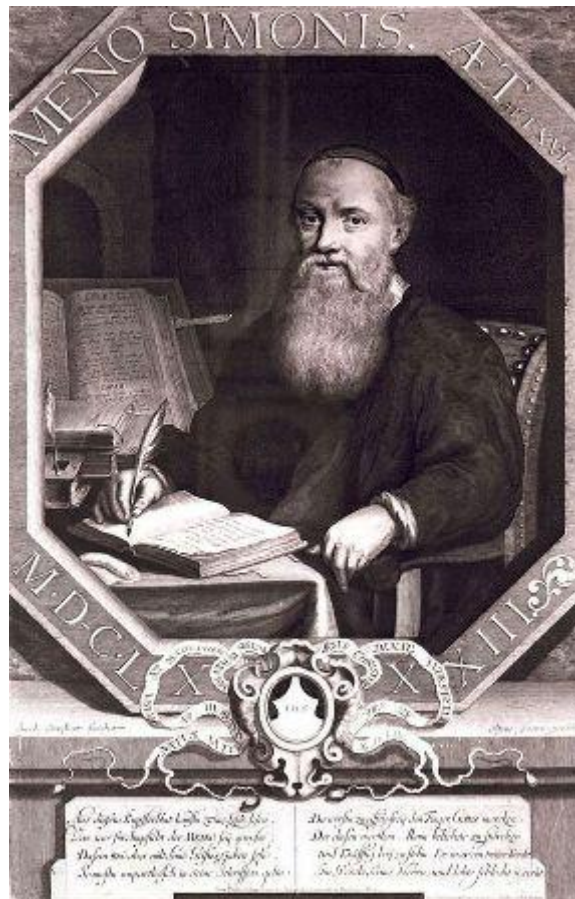
Drewniane stele z Morąga. Źródło A. Boetticher.

Ornamentyka nagrobków: zgaszone pochodnie.

Ornamentyka nagrobków: motyl – symbol ulotności i przemijania, krótkiego życia.

Menno Simonis. Autor J. Burghart.

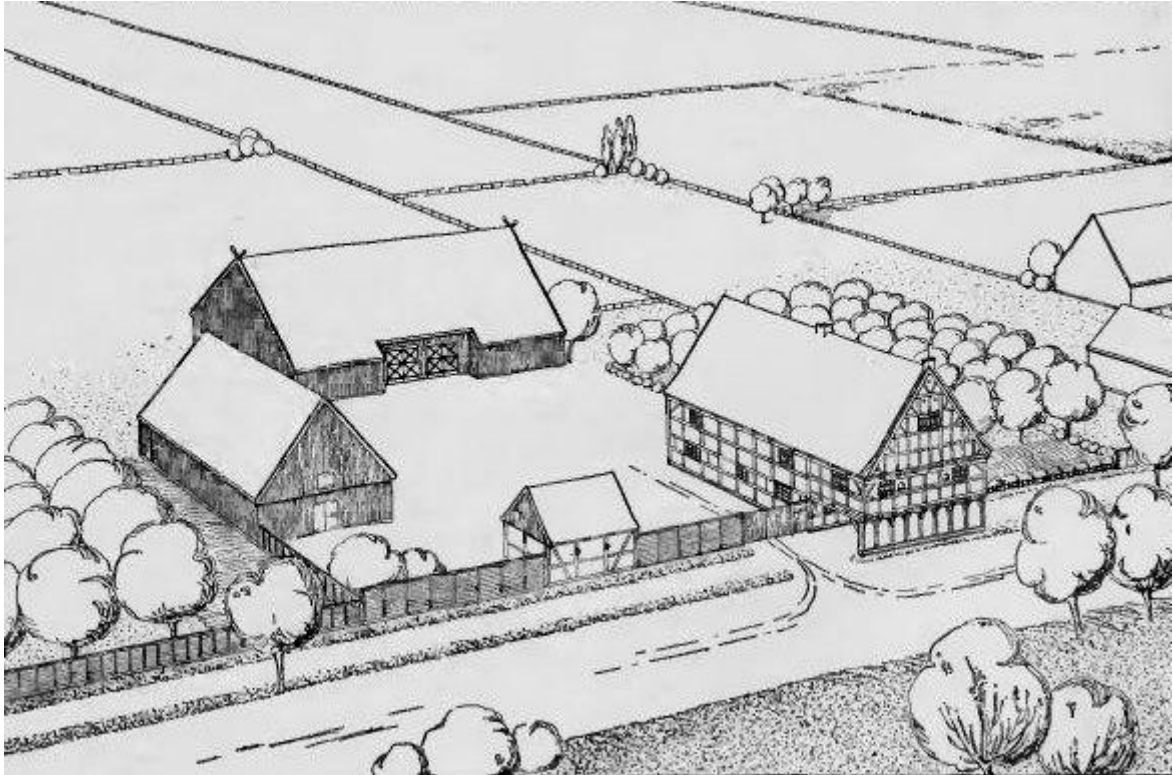
Chata olęderska w Szynychu. Fot. z rodzinnej kolekcji Państwa Lisieckich.

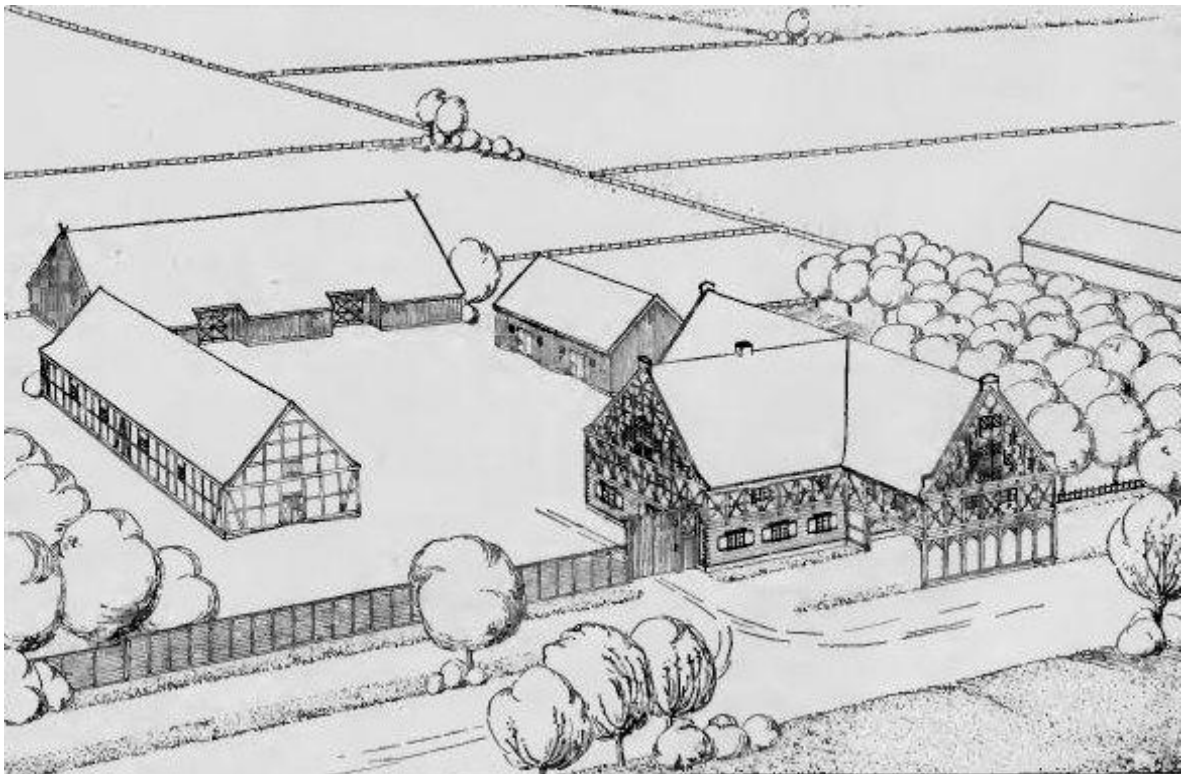
Cmentarz w Sosnówce, kamień nagrobny z inskrypcją, rok 1691, przeniesiony do Muzeum Etnograficznego w Toruniu.

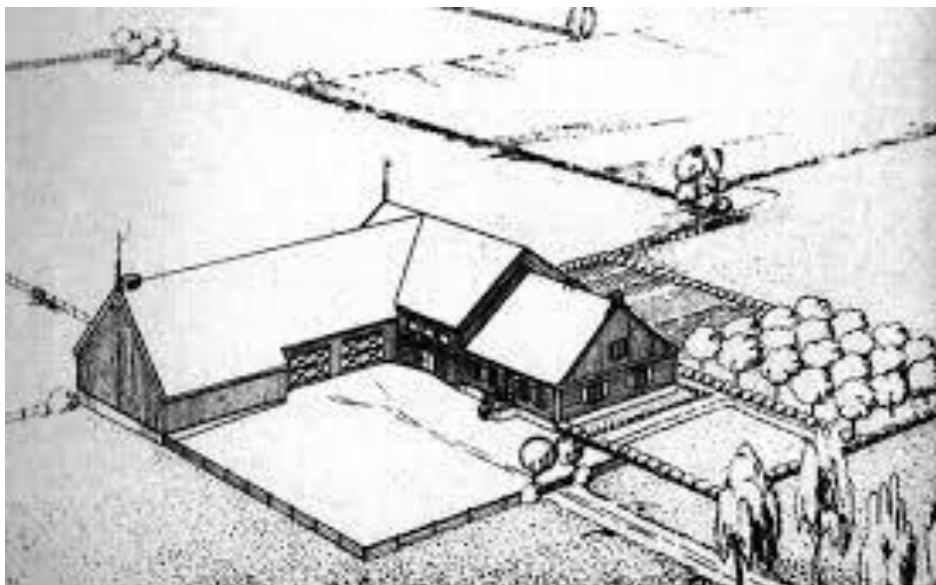
Dom Leonharda Bartela, zdjęcie zrobione w Obernessau w Prusach Zachodnich w 1898 r. (Mennonite Genealogy History).

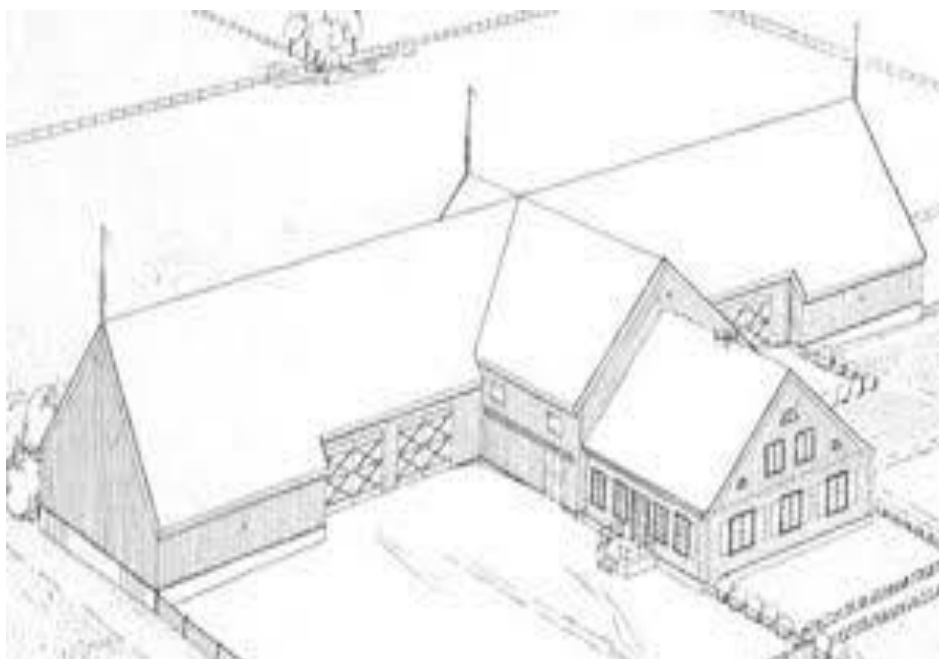
Typy domów mennonickich. Dom z podcieniem szczytowym, zabudowa rozproszona, wg M. Warchoła.

Typy domów mennonickich. Dom z podcieniem szczytowym i dodatkowym skrzydłem bocznym, zabudowa rozproszona, wg M. Warchoła.

Typy domów mennonickich. Zabudowania zespolone krzyżowo w kształcie litery L, "Winkelhof", wg M. Warchoła.

Typy domów mennonickich. Zabudowania zespolone krzyżowo w kształcie litery T "Kreuzhof", wg M. Warchoła.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.